

Retrospektyvinis Vilniaus istorinio centro išskirtinės visuotinės vertės aprašas

(patvirtintas UNESCO Pasaulio paveldo komiteto 37-osios sesijos nutarimu Nr. 8E)

Vertybė	Vilniaus istorinis centras
Valstybė narė	Lietuva
Identifikavimo Nr.	541bis
Irašymo data	1994–2012 m.

Trumpas aprašas

Vilniaus istorinio centro istorija prasidėjo ant ledyninės kilmės kalvų, kurios su pertraukomis buvo apgyvendintos nuo pat neolito laikų. Siekiant įtvirtinti Gedimino kalną, apie 1000 m. po Kr. Neries ir Vilnios upių santakoje buvo pastatyta medinė pilis. Iki pat XIII a., baltų gentims kovojant su įsibrovėliais germanais, gyvenvietė kaip miestas nesiformavo. Rašytiniuose šaltiniuose miestas Vilnia (dabar – Vilnius) pirmą kartą paminėtas 1323-iaisiais, kai miestas jau buvo tapęs Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sostine. Yra žinoma, kad tuo metu, Vilniai pakeitus tekėjimo vagą, susiformavusioje salelėje jau buvo pastatyti keli plytų statiniai. XV a. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė su sostine Vilniumi buvo tapusi didžiausia Europos valstybe, nusidriekusi nuo Baltijos jūros šiaurėje iki Juodosios jūros pietuose. Istorinį miesto centrą sudaro trijų pilių (Viršutinės, Žemutinės ir Kreivosios) teritorijos ir viduramžiais gynybine siena apjuosta zona. Miesto istorinio centro planas iš esmės yra žiedinis, spindulinis, gatvės išdėstytos įvairiomis kryptimis nuo pirminės piliavietės. Gatvių struktūra būdinga viduramžių miestams – nedidelės gatvelės dalija jį į netaisyklingus kvartalus, tačiau vėlesniais laikotarpiais buvo suformuotos didelės aikštės.

Istoriniams pastatams būdinga gotikos, renesanso, baroko ir klasicizmo stilistika. Pastatai išsiskiria savo išvaizda, erdvine kompozicija, vidaus ir išorės apdailos detalėmis. Visa tai sukuria daugialypį miesto vaizdą, atskleidžiantį visa apimančią jo dermę. Miestovaizdį apibūdina bendra miesto plano struktūra, gatvių ir aikščių tinklas, sklypų ribos. Urbanistinės struktūros detalės, susisiejusios su natūralia aplinka, taip pat lemia iki šių dienų išsaugotus savitus siluetus, panoramas ir perspektyvas.

Prie Vilniaus, kaip įstabaus daugiakultūrio miesto, kuriame susipynė Rytų ir Vakarų kultūrų įtakos, augimo prisidėjo lietuviai ir kitos įvairios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tautos su savo kalbomis, religijomis ir kultūromis. Nuo pat viduramžių dominavusi krikščionybė ir išaugusi judaizmo svarba lėmė minėtų religinių bendruomenių reprezentatyvaus materialiojo paveldo objektų, tarp kurių – Šv. arkangelo Mykolo, Šv. Stepono, Šv. Kazimiero, Visų Šventųjų ir Šv. Teresės bažnyčios, atsiradimą.

Po visokiausių nelaimių vėliau sėkmingai atstatyti pastatai suteikė miestui išskirtinių bruožų – tai tokie statiniai, kaip Katedra, Rotušė, Arsenalas, Tyzenhauzų, De Reusų (Šuazelių), Pacų ir Masalskių rūmai. Nemaža dalis išlikusių senosios statybos pastatų buvo perstatyti arba atnaujinti Vilniaus baroko mokyklos, kuri vėliau paliko ryškų pėdsaką nemažame Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės plote, stiliumi. Vilniaus miesto tapatybė visada buvo atvira įtakoms, stiprinančioms socialinę, ekonominę ir kultūrinę klestinčių bendruomenių veiklą. Šios įtakos

pasireiškė gotikos, renesanso ir baroko stiliaus kūriniuose, esančiuose labiausiai nutolusiais į rytus Europoje.

II kriterijus. Vilnius yra išskirtinis viduramžiais susiformavusio miesto pavyzdys, kelis šimtmečius daręs didelę įtaką architektūros ir kultūros raidai didelėje Rytų Europos dalyje.

IV kriterijus. Dėl miestovaizdžio ir išsaugotos didelės pastatų įvairovės Vilnius yra išskirtinis organiškai per penkis amžius susiformavusio Vidurio Europos miesto pavyzdys.

Vientisumas

Į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą įrašyta vertybė yra 352 ha ploto, jai būdingos visos išskirtinę visuotinę vertę perteikiančios savybės. Vilniaus istorinis centras išlaikė spindulinį viduramžiams būdingą gatvių tinklą. Erdvinė jo struktūra atspindi stilių kaitos ir regioną ištikusią politinių ir gamtos nelaimių nulemtą raidą. Vertybė išlaikiusi tokius išskirtinių savybių objektus, kaip XVI a. Vilniaus universiteto pastatų ansamblis, Rotušė su aikšte, visų religinių konfesijų maldos namai ir vientisas gatvių tinklas be didesnių trūkumų. Okupacijos, karų padariniai yra pastebimi vos keliose vietose, įskaitant Katedros aikštę, slepiančią Žemutinės pilies, sunaikintos po trečiojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo 1795 m., pamatus, buvusią Didžiosios sinagogos, nugriautos po Antrojo pasaulinio karo, vietą ir netoliese esančio plataus prospekto atkarpą Vokiečių gatvės pašonėje (vok. *Deutsche gasse*), taip pat keletą aikščių ir šiuolaikinių pastatų, pakeitusių minėtu istoriniu laikotarpiu sunaikintus elementus.

Šie išnykę ir pakitę paveldo bruožai yra išlikę istoriniuose šaltiniuose, išsamiose archeologinių ir istorinių tyrimų ataskaitose, dailės, taikomųjų menų kūriniuose, gyvoje muzikos, teatro, svečių priėmimo tradicijose. Keičiantis socialinėms ir ekonominėms reikmėms, kai kurios erdvės, jų naudojimas ir veikla natūraliai pakito, bet vertybės reikšmė išliko lengvai atpažįstama. Vilnius išlaikė savo politinį statusą, yra svarbus ekonominis bei kultūrinis šalies ir viso regiono centras, dabartinis jo pavidalas puikiai atspindi jo sudėtingą istoriją.

Autentiškumas

Dabartinis miestas yra išsaugojęs autentiškas materialiojo paveldo savybes ir procesų tęstinumą, meno ir gyvenimo būdo tradicijas, nulemtas audringos miesto bei šalies istorijos bei politinės, ekonominės ir kultūrinės raidos laikotarpių.

Erdvinę miesto struktūrą ir aplinką užpildančios daugelio pastatų formos, medžiagos ir statybos technologijos yra autentiškos. Daugybė pastatų išsaugojo kelis istorinius sluoksnius, nes kintant stilistikai jie buvo perstatyti įjungiant senus pastatus į naujus. Nuo karo gaisrų – ypač per Antrąjį pasaulinį karą – nukentėję pastatai buvo rekonstruoti pasitelkus tam laikui būdingus techninius sprendimus, o tradiciniai restauravimo metodai taikyti tik atkuriant paminklus ir ypatingos vertės detales. Apskritai autentiškumu pasižymi sklypų struktūra, pastatų konstrukcijos ir erdvinis vidaus išdėstymas, išskirtiniai vidaus apdailos elementai, įranga, išorės sienų paviršiai, skirtinga fasadų, durų, langų, stogų apdaila, gatvių ir aikščių grindiniai, inžinerinių konstrukcijų bei transporto infrastruktūros elementai, taip pat per meną ir tradicijas išreikštas išlikęs nematerialusis paveldas.

Apsaugos ir valdymo reikalavimai

Vilniaus istorinio centro apsaugą užtikrina konkrečios nuostatos, apibrėžtos Nacionalinio saugumo pagrindų įstatyme, Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatyme, Valstybinės kultūros paveldo komisijos įstatyme, Saugomų teritorijų įstatyme ir kituose teisės aktuose.

Vertybės savybes saugoti padeda Vilniaus miesto strateginis planas, Vilniaus miesto bendrasis planas, Vilniaus senamiesčio apsaugos reglamentas ir veikla, kurios imamasi pagal kasmetinę Vilniaus senamiesčio atgaivinimo programą. Už senamiesčio išsaugojimą atsakingas Lietuvos Respublikos kultūros ministras. Nors sukurta svarbi reglamentavimo sistema, tačiau būtina tobulinti ir itin sugriežtinti aukštybinių pastatų statybos reguliavimą už buferinės zonos ribų, siekiant užtikrinti vertybės ir ją supančios aplinkos vizualiojo vientisumo išsaugojimą. Tai turi papildyti Vilniaus bendrojo plano nuostatas, siekiant išsaugoti saugomų teritorijų, vertingų kraštovaizdžių, panoramų ir siluetų vizualius ryšius. Nuostatos turi būti papildytos poveikio paveldui vertinimo strategija, užtikrinant, kad didelės apimties statiniai, neatsižvelgiant į jų vietą, nedarytų žalos vertybės išskirtinei visuotinei vertei, jos autentiškumui ar vientisumui.

Vertybės apsauga pagrįsta keturiais principais: i) teritoriniu valdymo vientisumu; ii) gretutine tarpinstitucinių įvairių sričių specialistų grupių sąveika sprendžiant valdymo klausimus, be paveldo apsaugos, įtraukiant ir tokias kitas sritis, kaip teritorijų planavimas, taip pat socialinių, ekonominių ir kitų problemų sprendimą; iii) vertikaliąją integraciją bei atsakomybės ir sprendimų priėmimo valstybės ir savivaldos lygmeniu koordinavimu; iv) valstybės institucijų, savivaldos ir pilietinės visuomenės sąveiką per tarpinstitucinę komisiją ir pilietinės visuomenės auditą.

Istoriškai susiklosčiusi daugiakultūre miesto bendruomenė šiandien yra gerokai vientisesnė, taigi daugiakultūrio miesto apraiškos turi būti ypač vertinamos, saugomos ir išryškinamos. Ypatingas dėmesys turi būti skiriamas išlikusioms autentiškoms detalėms, istorinių techninių atlikimo būdų išsaugojimui ir jų aiškinimui pateikiant nuorodas apie praeityje vykusius socialinius, ekonominius ir kultūrinius procesus bei kitą nematerialųjį paveldą. Šiuos principus turi įgyvendinti koordinavimo ir valdymo komisija, kuri taip pat yra atsakinga už aiškių išsaugojimo tikslų ir procedūrų parengimą, siekiant nustatyti veiksmingus sprendimų priėmimo mechanizmus, kurie užtikrintų vertybės išskirtinės visuotinės vertės išsaugojimą.